

Sanja
Ivčević

Arheološki muzej u
Splitu

Zrinsko-
Frankopanska 25

21 000 Split

sanja.ivcevic@armus.
hr

NALAZI FIBULA TIP ALESIA II NA PODRUČJU DALMACIJE

U članku se obrađuju tri fibule Alesia II tipa koje se čuvaju u Arheološkom muzeju u Splitu. Fibula pronađena u Saloni (kat. br. 1, sl. 1.) pripada tipu Alesia IIc po Demetzoj tipologiji. Na temelju nekoliko preciznije datiranih nalaza ovaj se tip fibule može odrediti kao kasnija varijanta Alesia tipa korištena barem do ranoaugustovskog doba. Još dvije fibule s područja provincije pripadaju tipu IIc. Jednoj mjesto nalaza nije poznato, a druga je iz Gorice kod Ljubuškog. Ranije neobjavljena fibula s nepoznatog nalazišta (kat. br. 2, sl. 2) definira se prema Demetzoj tipologiji kao tip Alesia IIb. Ulomak srebrene fibule (kat. br. 3, sl. 3) pripada varijanti koja je zastupljena s tek nekoliko primjeraka. H. Meller je izdvaja u svojoj skupini 6 u tip Wartau, varijantu 1b. Za našu varijantu jedini vremenski pokazatelj je nalaz iz logora Dangstetten koji ga stavlja u vrijeme trajanja logora (15. – 9. god. pr. Kr.) što znači da bi se mogla datirati u kasnije razdoblje u okviru Alesia tipa. Premda fibule Alesia II nisu jako brojne u Dalmaciji, zastupljeno je više različitih tipova, odnosno varijanti. Ukupno sedam fibula možemo odrediti u četiri različite varijante. Alesia IIb varijanta zastupljena je s dva primjerka (ako uzmemo u obzir tilurijski nalaz kao IIb varijantu), Alesia IIc s tri, a II d s jednim. Ulomak srebrene fibule pripada tipu Meller tip Wartau, varijanta 1b. Tipološka pripadnost fibula, povijesni kontekst te okolnosti nalaza, tamo gdje su nam poznate, navode na dataciju u kasniju fazu Alesia fibula.

Ključne riječi: fibule tipa Alesia II, Salona, Tilurij, Dalmacija

U arheološkim istraživanjima vođenima u zadnjih nekoliko desetljeća na području Dalmacije pronađeni su razni tipovi Alesia grupe fibula, a istovremeno su neke ranije pronađene fibule prvi put objavljene ili su novijom objavom postale dostupnije za proučavanje.¹

Novi nalazi tog tipa fibula potječu iz istraživanja oba dalmatinska legijska logora Burnuma i Tilurija. Tijekom arheoloških istraživanja koja se vrše unutar logora Tilurij u Gardunu kod Trilja pronađene su tri fibule Alesia tipa (Ivčević 2014: 170, 171, kat. br. 51, 52, T. 5: 51, 52; 2017, 301, kat. br. 251, T. 15: 251), a u Burnumu jedna i to u istraživanjima koja se vrše na prostoru amfiteatra i vježbališta uz logor (Jadrić-Kučan, Zaninović 2015: 21, 22, kat. br. 3, T. 1: 3). Druga fibula iz Burnuma, za koju nemamo podatak kada je pronađena, čuva se u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (Šeparović, Uroda 2009: 51, kat. br. 88). Tri Alesia fibule pronađene su u Naroni tijekom opsežnih istraživanja devedesetih godina prošlog stoljeća i to na lokalitetima sv. Vid (Ivčević 1998: 199, kat. br. 1, 206, T. I. 1), Augusteum (Ivčević 2004: 235, kat. br. 1, 240, sl. 1) i Popove bare-Kula (Šalov 2010: 361, kat. br. 3, 368, T. 1.3).

---

¹ Ovaj rad posvećujem prof. dr. sc. Marini Miličević Bradač, povodom njezinog umirovljenja.

Alesia fibule su od ranije poznate na lokalitetima u priobalju, ali i u unutrašnjosti provincije (Ivčević 2019: 67–68, bilj. 29–39). Osim u Naroni pronađene su u gradovima na obali Jadrana, primjerice Osoru (Težak-Gregl 1982: 100. kat. br. 10–12, sl. 2: 1–3), Ninu (Nedved 1981: 167, 168, sl. 5: 215) i Saloni (Ivčević 2002: 247, kat. br. 5, 6, T. I. 5, 6, 238, T. XIV. 127; Ivčević 2006: 226–227. kat. br. 6–8). U zaleđu obale zastupljene su u Aseriji (Ivčević 2009: 100, kat. br. 1, 107, sl. 1), Milaševoj gomili u blizini izvora Cetine (Marović 1959: 46, grob 31, sl. 30: 1, 60, sl. 40: 3) i Lici (Drnić, Tonc 2014: 198, 199, kat. br. 13, 14; T. 2: 3, T. 3: 4), a potvrđene su i na više lokaliteta u unutrašnjosti provincije na području današnje Bosne i Hercegovine. Tri su pronađene u Stolcu (Fiala 1895: T. 2: 2; Patsch 1904: 48, sl. 19; Truhelka 1892: T. 5: 6; Busuladžić 2010: 145, kat. br. 76, 78; 182, kat. br. 228), a po dvije na nekropolama u okolici Bihaća u Jezerinama, (Marić 1968: 33, sl. 6: 3, (grob 242), T. 6: 4 (grob 279); Busuladžić 2010: 135–136, kat. br. 32, 35) i Ribiću (Marić 1968: T. 18: 7, 31, 41; Busuladžić 2010: 135–136, kat. br. 33, 34). S po jednim primjerkom potvrđene su u Posušju – Ljubuški, Višićima kod Čapljinje (Busuladžić 2010: 145–146, kat. br. 77, 79), u okolici Srebrenice, (Busuladžić 2010: 146, kat. br. 80) te Debelom Brdu kod Sarajeva (Fiala 1895: T. 7: 9; Truhelka 1914: 34, sl. 33; Busuladžić 2010: 136, kat. br. 36). Promotrimo li njihovu rasprostranjenost na području Hrvatske uočava se koncentracija nalaza na obalnom dijelu, dok se u manjem broju javljaju u unutrašnjosti sve do Dunava (Buora 2005: 85, sl. 1; Dizdar, Tonc 2013: 60–62).

Radi se o najranijim fibulama sa zglobnim mehanizmom igle kojima se pojava stavlja u drugu četvrtinu 1. st. pr. Kr., a potvrđene su nalazima na prostoru čitavog tadašnjeg Rimskog Carstva, ali ne u jednakom intenzitetu. Najveća je koncentracija nalaza na području sjeverozapadne Španjolske, Francuske i sjeverne Italije (Ettlinger 1973: 89 (popis nalaza), karta 18; Rieckhoff 1975: T. 11; Feugère 1985: 301, sl. 38, 305, sl. 39; Demetz 1999: 163, bilj. 1019, karta 52; Erice Lacabe 1995: 101–107, karte 13–15; Meller 2012: 373–391, karte 32–50). S obzirom na zastupljenost tipa na području cijelog Rimskog Carstva o porijeklu Alesia fibula postoje različita mišljenja, a kao moguća područja nastanka navode se Španjolska, Italija i Francuska (za pregled raznih mišljenja o porijeklu i historijat istraživanja vidi: Erice Lacabe 1995: 98; Meller 2012: 220–222). U uporabi su do ranog, najkasnije srednjeg Augustovog doba kada ih zamjenjuju Aucissa fibule (Rieckhoff 1975: 27, sl. 8; Gechter 1979: 78, T. 10; Istenič 2005: 189, 190).

Za taj tip fibule postoji znanstveni interes preko stotinu godina, a intenzivnije se proučavaju od sedamdesetih godina prošlog stoljeća, te je izrađeno više tipologija za razna područja. Pojedini tipovi Alesia fibule pokazuju ograničenu distribuciju koja je vidljiva usporedbom zastupljenosti pojedinih varijanti na određenim područjima (Meller 2012: 242, 243). Argumenti za vojničku uporabu su prikazi na kamenim spomenicima (stela iz 44–42. god. pr. Kr. na kojoj je prikazan centurion *Minuncius Lorarius* iz Padove i stela iz Vachèresa (Rinaldi Tufi 1996: 276, sl. 6; Buora 2007: 247, sl. 11; Poux 2007: 310, 313, sl. 6, 9), zastupljenost na eponimnom lokalitetu (Brouquier-Reddé, Deyber 2001: T. 91–92) te područja na kojem su koncentrirane, od Iberskog poluotoka do jadranskog područja (Poux 2007: 382). Novi nalazi u dalmatin-

skim legijskim logorima Tiluriju i Burnu idu u prilog tezi o vojničkoj uporabi i širenju tipa.

Pojava Alesia fibula na području rimske Dalmacije uglavnom se povezuje s Oktavijanovim pohodom 34/33. god. pr. Kr. (Guštin 1991: 43). Nalazi iz civilnog konteksta, osobito ženskih grobova (Meller 2012: 242; Ammann, Castella 2013: 12–13, sl. 3) i rustičnih vila, premda slabije zastupljeni, pokazuju da su ušle i u civilnu uporabu, te su ih vjerojatno istovremeno nosili i civili kao što je slučaj i s Aucissa fibulama (Guštin 1986: 684; Demetz 1996: 208, 209; Buora 1999: 113, 114; Poux 2007: 381, 382; Meller 2012: 242).

Za njihovu pojavu na salonitanskom području postoji pretpostavka da su mogle dospjeti u ranijem razdoblju proizvodnje tipa, točnije još u Cezarovo vrijeme (Buora 2007: 243), a što se temelji na povijesnim okolnostima (Suić 1963: 23, 28–33; Cambi 1991: 12, 13) budući da nam detaljne okolnosti nalaza salonitanskih fibula nisu poznate. Slična je situacija i u Naroni. Napomenimo da za oba lokaliteta imamo potvrđen boravak vojnih jedinica tijekom 1. st. pr. Kr. jer su oba grada Rimljanima bili važni punktovi za osvajanje zaleđa. Tijekom 1. st. pr. Kr. vodilo se više bitaka na salonitanskom području (Wilkes 1969: 35; Čače 1989: 87; Bilić-Dujmušić 2004: 267–276; Šasel Kos 2005: 311–313, 355–356; Matijašić 2009: 119, 120; Zaninović 2015: 359–360, 391–392), a da je cijelo naronitansko područje bilo mjesto boravka vojnika potvrđeno je nalazima natpisa vojnika pripadnika legijskih postrojbi i pomoćnih jedinica te arheološkim istraživanjima (Wilkes 1969: 139–143; Bojanovski 1973: 303–311; Dodig 2008; Dodig 2011: 327, 328; Zaninović 2015: 397, 398; Mayer Olivé 2016: 440–444).

Proučavanjem Alesia fibula izdvojen je veći broj tipova i varijanti na temelju različitog načina oblikovanja i ukrašavanja luka te završetka noge. U literaturi se u novije vrijeme za fibule tipa Alesia s trokutastim lukom najviše koriste nazivi Alesia I (s trokutastim lukom) i Alesia II (s razvedenim lukom) prema tipologiji koju je razradio S. Demetz u kojoj je tu grupu fibula podijelio na dva osnovna tipa s varijantama (Demetz 1999: 156–164), obuhvativši postojeće ranije tipologije i tipološku podjelu prema oblikovanju luka.

Alesia II tip fibule uz uobičajene značajke Alesia fibula (luk izrađen od tankog lima, četvrtasti ili trapezoidni puni držač igle te završetak noge raznih oblika, koji je mogao biti dodatno ukrašen gumbastim zadebljanjima, ukras različitim, uglavnom geometrijskim, motivima izrađenima urezivanjem, utiskivanjem ili na proboj te rjeđe reljefnim ukrasom) karakterizira raznoliko oblikovanje luka koji je u osnovi trakast s umetnutim pravokutnim i kružnim pločicama u raznim kombinacijama. U tipologijama se definiraju kao poseban tip Alesia fibula, također s brojnim varijantama kao i one s trokutastim lukom. M. Guštin je unutar svoje tri varijante fibula s razvedenim lukom izdvojio više tipova (Guštin 1986: 682, sl. 2; Guštin 1991: 43–45, sl. 23). M. Feugère (1985: tablica na str. 178, 183, 303) ih izdvaja u tip 21b (*type dérivé d'Alesia*), s dvije varijante (21b1–2) te donosi popis nalaza i kartu rasprostiranja 21b1 tipa (Feugère 1985: 311, 305, sl. 42). R. Erice Lacabe ih (kao malobrojnu skupinu od dva primjerka) izdvaja u tip 19.3 (Erice Lacabe 1995: 94), a S. Demetz je grupu Alesia II, kojom su obuhvaćene fibule razvedenog luka, podijelio na pet

tipova: Ila-e (Demetz 1999: 160, 161). H. Meller izdvaja 6 grupa Alesia fibula (s brojnim varijantama). One razvedenog luka izdvojene su u grupu 6 koja obuhvaća pet tipova uglavnom podijeljenih u više varijanti (Meller 2012: 223, tipološka tablica 5).

Tip s razvedenim lukom (Demetz Alesia II) uglavnom se držao za mlađi tip od fibula s trokutastim lukom (Demetz Alesia I), no problem kod datacije ovog tipa generalno smještenog u Augustovo doba je taj što su ponekad istraživači isključivo temeljem nalaza ovog tipa fibule datirali slojeve i ostale nalaze augustovim dobom. Dodatno je dataciju otežala i činjenica da je puno veći broj nalaza iz naselja i svetišta (gdje je često teško datirati fibulu preciznije od vremena trajanja lokaliteta ili su pronađene u široko datiranom sloju) u odnosu na grobne koji su malobrojni (Meller 2012: 249, bilj. 407). Nalaz fibule Alesia II na eponimnom lokalitetu u sloju datiranom u vrijeme opsade grada 52. god. pr. Kr. potvrdio je da i Alesia II tip korišten u to vrijeme (Brouquier-Reddé & Deyber 2001: 295, 298, kat. br. 48, T. 91: 48). Danas se proučavanje datacijskih okvira tipa usmjerava na zasebno proučavanje tipova i varijanti kako bi se došlo do preciznijih vremenskih odrednica.

U nedavnoj objavi (Ivčević 2019) obrađene su fibule tipa Alesia I iz Salone s analogijama na dalmatinskom području, dok ovdje donosimo fibule koje svojim karakteristikama odgovaraju Alesia II tipu. Radi se o tri primjerka iz Arheološkog muzeja u Splitu, od kojih je jedan pronađen u Saloni, a za ostala dva nisu poznate okolnosti nalaza.

Alesia IIc

Fibula pronađena u Saloni (kat. br. 1, sl. 1.) pripada tipu Alesia IIc po Demetzovoj tipologiji (Demetz 1999: 161). Odgovara tipovima Guštin I,3 (Guštin 1986: 682, sl. 2), Feugère 21b2 (Feugère 1985: 300-306), Meller grupa 6 tip Claterna, varijanta 1 (Meller 2012: 235). Tu varijantu karakterizira u osnovi trakasti luk s kružno oblikovanom pločicom na sredini, ponekad omeđenom s dvije pravokutne pločice. Zglobni tuljac je uglavnom cjevast i lijevan zajedno s fibulom (kao što je slučaj s fibulom iz Salone), a mogao je biti izrađen i savijanjem prema unutra (kao npr. na fibuli iz Ensèrune; Feugère 1985: T. 112: 1452). Uobičajeno je i dodatno ukrašavanje urezanim linijama koje je na našoj fibuli vidljivo na prednjem dijelu luka, na pravokutnim pločicama na luku te na zaglavnoj pločici. Na središnjoj pločici vidljivi su ostaci premaza, moguće srebrenog, analogno primjercima iz Slovenije i još nekih lokaliteta (Istenić 2005: 195, 196).

Na temelju nekoliko preciznije datiranih nalaza ova se varijanta može odrediti kao kasnija, a u uporabi je barem do ranoaugustovskog doba. Nalaz iz groba u Wederathu u Belgiji (Meller 2012: 235, br. 8) datiran je u posljednje desetljeće 1. st. pr. Kr. Dva primjerka u Dangstettenu (Fingerlin 1986: 319, br. 297. 2; 1998: 150, br. 1143: 2) datirana su u vrijeme trajanja logora (15.-9. god. pr. Kr.), dok se nalaz u Švicarskoj na području klanca Crap-ses (Berhalbstein) povezuje s alpskom ekspedicijom 16/15 god. pr. Kr. (Rageth 2005: 304, sl. 2: 14). Na kasniju dataciju tipa upozorava i M. Feugère (1985: 306), a potvrđena

je i nalazom u grobu na lokalitetu san Martino di Aviano na sjeveru Italije (Istenič 2005: 196).

Broj nalaza Alesia IIc tipa se u novije vrijeme povećava (Demetz 1999: 275, popis XXIX. 2.2; Istenič 2005: 195; Buora 2005: 87; Meller 2012: 235 (popis nalaza), 386, karta 45; Busuladžić 2010: 149, kat. br. 90, 91) pa sada ima više od 20 primjeraka. Nalazi su najgušći na području sjeverne Italije (Demetz 1999: 275, 2.2. 2-7; Buora 2005: 87-88, 2. 3-8; Meller 2002: 90. T. 43: 518), Francuske (Feugère 1985: T. 112: 1452, 1453; Depeyrot, Feugère, Gauthier 1986: 129, sl. 20: 2; Meller 2012: 235, 10), Slovenije (Petru, Petru 1978: T. 10: 42; Istenič 2005: 196, 197, kat. 12-14. sl. 6) i Njemačke (Meller 2012: 235, 7; Fingerlin 1986: 319, br. 297. 2; 1998: 150, br. 1143: 2). Na području Bosne i Hercegovine pronađena su dva primjerka (Busuladžić 2010: 149, kat. br. 90, 91), a s po jednim primjerkom, tip je zastupljen u Belgiji (Meller 2012: 235, br. 8), Austriji (Sedlmayer 2008: T. 24: 512) i u Hrvatskoj primjerkom koji ovdje donosimo.

Fibule ove varijante prilično su ujednačene, a postojanje do u detalje sličnih primjeraka navodi na razmišljanja o proizvodnji u istoj radionici. Teško je pouzdano nešto reći o porijeklu ove varijante fibula, ali s obzirom na rasprostranjenost evidentno je da je prostor sjeverne Italije bio važan za proizvodnju i distribuciju tih fibula (Buora 2005: 87).

Salonitanskom primjerku najbliži su primjerci iz Dangstetena (Fingerlin 1986: 319, br. 297. 2), Magdalensberga (Sedlmayer 2009: T. 24: 512), a bliske su mu i fibule iz Este u Italiji (Meller 2002: T. 43: 518) i s lokaliteta Kobarid-Gradič u Sloveniji (Istenič 2005: T. 1: 14). Još dvije fibule s područja provincije pripadaju tipu IIc. Jednoj mjesto nalaza nije poznato, a druga je iz Gorice kod Ljubuškog (Busuladžić 2010: 149, kat. br. 90, 91).

Alesia IIb

Fibule poput naše (kat. br. 2, sl. 2) s dvije pravokutne pločice (ponekad zaobljenih krajeva) između kojih se nalazi kružni konkavni dio definirane su u Demetzovoj tipologiji kao tip Alesia IIb (Demetz 1999: 161), a H. Meller je stavlja u grupu 6, tip Wartau varijantu 2g (Meller 2012: 235-236). U tipologiji M. Guština odgovara tipu II, 6 (Guštin 1986: 682, sl. 2).

Fibule koje pripadaju ovoj varijanti nisu jako brojne. Za sada je uz pet navedenih u popisu S. Demetza (Demetz 1999: 275, 2.1), poznata još jedna takva fibula pronađena na području Slovenije, na lokalitetu Grad kod Reke (Istenič 2005: 195, sl. 5; T. 1: 11). Ovdje donosimo još jednu s nepoznatog nalazišta iz Dalmacije koja nije ranije objavljena. Fibula je fragmentirana i deformirana ali je zahvaljujući činjenici što je sačuvan veći dio luka možemo definirati kao tip Demetz IIb. Nisu vidljivi ostaci premaza, a ukras urezanih linija i niza trokutastih motiva jedva je vidljiv. Kružni, konkavni dio luka fibule s lokaliteta Grad kod Reke bio je premazan kositrom, pa se isto može pretpostaviti i za ostale primjerke za koje se kod objava spominje premaz (Istenič 2005: 195).

Alesia IIb tip pokazuje ujednačenost u oblikovanju, ukrašavanju i izradi te se pomišlja na proizvodnju u istoj radionici, moguće, obzirom na područje na kojem su proširene, u sjevernoj Italiji (Istenič 2005: 195). Oblikom, ukrasom i

načinom izrade naš se primjerak podudara s ostalima. Razlikuju se možda u jednom detalju, a to je oblik četvrtastih pločica na luku. Dok su slovenski (Grad kod Reke, Istenič 2005: 212, T. 1: 11) i švicarski primjerak (Wartau-Oberschan, Ettlinger 1973: T. 17: 3) zaobljenih rubova, a austrijski (Magdalensberg, Sedlmayer 2008: T. 24: 511) i francuski (Fauduet 1999: 19, T. 9: 63) ravnih, na našem su primjerku pločice zarezane na vanjskim rubovima u čemu joj je slična fibula pronađena u Akvileji (Guštin 1986: 679, sl. 1).

Još jedna fibula s područja Dalmacije možda pripada ovom tipu. Radi se o fibuli pronađenoj u istraživanjima logora Tilurij (Ivčević 2014: 170. kat. br. 51, T. 5: 51) točnije o ulomku fibule kojoj je sačuvan dio luka i noga. Premda je, na temelju karakteristične noge s uzdignutim završetkom i proširenja luka, s velikom vjerojatnošću možemo pripisati Alesia II tipu pri određivanju varijante potreban je oprez, s obzirom na fragmentiranost. Tijekom arheoloških istraživanja koja se vrše unutar logora Tilurij u Gardunu kod Trilja za sada su pronađene tri fibule Alesia tipa, od čega su dvije definirane kao tip Demetz I (jedna pripada tipu Ic, a druga, fragmentirana, možda tipu Ib; Ivčević 2019: 69–70).

Demetz Alesia II, Meller tip Wartau, var. 1b

Ulomak srebrene fibule (kat. br. 3, sl. 3) kojoj je luk oblikovan od zamijeniti s jedne kružne, jedne rombične i dvije pravokutne pločice koje na sebi imaju urezane linije odgovara tipu Alesia II. Varijanta kojoj pripada zastupljena je s tek nekoliko primjeraka. H. Meller je izdvaja u svojoj skupini 6 u tip Wartau, varijantu 1b (Meller 2012: 235). Tipu Wartau pripadaju fibule kojima je luk oblikovan u obliku jednog ili više diskova i ukrašeni nizovima uboda ili urezanim linijama. Tuljac je uglavnom lijevan zajedno s fibulama, a rjeđe izrađen savijanjem prema unutra. Za naš primjerak pronašli smo tek dvije analogne fibule. U Dangstettenu (Fingerlin 1998: br. 834. 1) je pronađen ulomak brončane fibule koja odgovara našem primjerku dok je srebrna fibula iz Este sačuvana u cijelosti (Meller 2002: T. 43: 519).

Kod fibula ove varijante luk je prilično homogen te se oblici od kojih je sastavljen ne izdvajaju iz širokog, trakastog i niskog luka. Pokazuje sličnost s tipovima Demetz IIb i IId koliko je moguće reći na temelju samo jednog cjelovito sačuvanog primjerka i dva ulomka. Nalazi Wartau tipa najbolje su zastupljeni na području sjevernog Jadrana, s pojedinačnim nalazima na širokom području od Portugala, južne Francuske, sve do Grčke (Meller 2012: 387, karta 46). Tip Wartau (u koji Meller uvrštava Demetzov tip IIb i IId (Demetz 1999: 275, T. 41: 2, 3) traje kontinuirano, barem prema trenutnom stanju istraživanja od kraja latena do kasnoaugustovskog/ranotiberijskog doba (Meller 2012: 250).² Za našu varijantu jedini vremenski pokazatelj je nalaz iz logora Dangstetten koji ga stavlja u vrijeme trajanja logora (15. – 9. god. pr. Kr.) što znači da bi se mogla datirati u kasnije razdoblje u okviru Alesia tipa.

---

² H. Meller navodi fibulu s lokaliteta Novo Mesto-Beletov vrt kao najraniji (Guštin 1977: T. 18: 3; Knez 1992: 91, T. 66: 187. 8), a s lokaliteta Friedberg/Rederzhausen kao najkasnije datiran nalaz (von Schnurbein 1983: sl. 9: 5).

Za fibule Alesia tipa možemo reći da su dobro zastupljene na području provincije Dalmacije, osobito tip Alesia I, s barem 25 primjeraka. Tip Alesai II generalno je slabije zastupljen pa je to slučaj i na području koje nas ovdje zanima. Ako uzmemo u obzir tilurijski nalaz, u hrvatskom su dijelu provincije četiri fibule tog tipa, a poznate su još tri s područja Bosne i Hercegovine. Dvije fibule, jedna iz Gorice, a druga s nepoznatog lokaliteta pripadaju tipu IIc poput salonitanskog primjerka (Busuladžić 2010: 149, kat. br. 90, 91).

Jedna, pronađena u Ribiču (Marić 1968: T. XVI: 35), pripada tipu Alesia IId koje karakterizira luk oblikovan od dvije ovalne pločice s kružnim perforacijama koje su kao i rubovi pločica često ukrašeni nizovima uboda. Na ribičkoj fibuli nalaze se tri pločice koje se po ostalim karakteristikama ne razlikuju od onih s dvije pločice. M. Guštin je izdvaja kao tip II, 7 (Guštin 1991: 44, sl. 23), a H. Meller kao tip Wartau, varijanta 2d, gdje je izdvaja kao fibulu s četiri diska na luku, premda se na crtežu u objavi čini da fibula iz Ribiča ima tri diska. Fibule s dvije pločice na luku su brojnije (Demetz 1999: 275, popis 2.3; Istenič 2005: 197) od ovakvih s tri pločice. Analogne našoj nalazimo u južnoj Francuskoj na lokalitetu Ferrals-les Corbières (Feugère 1985: T. 112: 1451, tip 21b) i u Dangstettenu (Fingerlin 1998: 819.1) što upućuje na istu dataciju kao i za varijante Demetz IIb i c, u kasniju fazu ovog tipa. To potvrđuje i nalaz iz Ribiča u grobu 21 koji, pripada fazi Vb odnosno vremenu od 35. god. pr. Kr. do 10/20 god. po. Kr.

Premda fibule Alesia II tipa u Dalmaciji nisu jako brojne zastupljeno je više tipova, odnosno varijanti. Ukupno sedam fibula možemo odrediti u četiri različite varijante. Alesia IIb varijanta zastupljena je s dva primjerka (ako uzmemo u obzir tilurijski nalaz kao IIb varijantu), Alesia IIc s tri, a IId s jednim. Ulo-mak srebrene fibule pripada tipu Meller tip Wartau, varijanta 1b. Tipološka pripadnost fibula, povijesni kontekst (veća koncentracija i zadržavanje vojske, gradnja logora, a s tim povezan i veći priljev civila nakon vojnog pohoda 34. god. pr. Kr.) te okolnosti nalaza, tamo gdje su nam poznate, upućuju na moguću dataciju u kasniju fazu Alesia fibula. Nađene su u vojničkom i civilnom kontekstu, a o razlogu i načinu na koji su, vjerojatno u kasnijoj fazi uporabe, dospjele na naše područje ne možemo reći više od već poznatog, a to je da su ih koristili i vojnici i civili.

Katalog

1. Alesia fibula, inv. br. AMS

H-1769, sl. 1.

Nalazište: Salona

Materijal: bronca, srebro

Datacija: 1. st. pr. Kr.

Mjere: duž. 4,2 cm; šir. 1,9 cm; vis. 2,2 cm

Opis: tuljac je lijevan zajedno s fibulom, na sredini trakastog luka je kružna pločica i dvije pravokutne trake, a na prednjem dijelu luka urezane su dvije uzdužne linije. Na središnjoj pločici fibule su vidljivi tragovi vjerojatno srebrnog premaza.

Objavljeno: Ivčević 2002: 258, kat. 127.

Literatura: Petru & Petru 1978: T. 10: 42 (Drnovo); Feugère 1985: T. 112: 1452, 1453 (Ensèrune, Vielle-Toulouse); Depeyrot, Feugère, Gauthier 1986: 129, sl. 20: 2 (Fontès les Pradesses); Fingerlin 1986: 319, br. 297. 2; 1998: 150, br. 1143: 2 (Dangstetten); Leonardi 1993: 141, sl. 19. B6 (Padova); Meller 2002: T. 43: 518 (Este); Rageth 2005: 304, sl. 2: 14 (Crap-Ses); Buora 2005: 88, T. 2: 2 (Pavia di Udine), T. 2. 3 (Aviano S. Martino), T. 2. 4 (Maniago Molinat), Padova; T. 2: 6 (Perugia); Istenič 2005: 212, T. 1: 12-14 (Šentviška Planota, Stari Grad above Unec, Gradič at Korbarid); Sedlmayer 2008: T. 24: 512 (Magdalensberg); Busuladžić 2010: 149, kat. br. 90, 91 (nepoznato nalazište, Gorica kod Ljubuškog); Meller 2012: sl. 88: 2 (Ozzano), sl. 88. 7 8 (Köln), sl. 88: 8 (Wederath), sl. 88: 10 (Pérouse).

2. Alesia fibula, inv. br. AMS

66070, sl. 2.

Nalazište: nepoznato

Materijal: bronca

Mjere: duž. 4,6 cm; šir. 1,8 cm

Opis: ulomak fibule s dvije pravokutne pločice između kojih se nalazi kružni konkavni dio.

Neobjavljeno.

Literatura: Ettlenger 1973: T. 17: 3 (Wartau-Oberschan); Guštin 1986: 679, sl. 1 (Akvileja); Fauduet 1999: 19, T. 9: 63; Istenič 2005: 212, T. 1: 11 (Grad near Reka); Sedlmayer 2008: T. 24: 511 (Magdalensberg).

3. Alesia fibula, inv. br. AMS

72861, sl. 3.

Nalazište: nepoznato

Materijal: srebro

Mjere: duž. 2,5 cm; šir. 1,9 cm

Opis: ulomak fibule, sačuvan je zglobni tuljac (lijevan zajedno s

fibulom) i dio luka oblikovan od jedne kružne, jedne rombične i dvije pravokutne pločice koje na sebi imaju urezane linije, na kružnom dijelu sačuvani su ostaci lijepa te je možda na njemu bio apliciran ukras.

Neobjavljeno.

Literatura: Fingerlin 1998: br. 834. 1; Meller 2002: T. 43: 519.

LITERATURA

Ammann & Castella 2013

S. Ammann & D. Castella, "Frühe römische Gräber aus der Schweiz – Beispiele aus unterschiedlichen Regionen", in: S. Berke & T. Mattern (eds.), *Römische Gräber augusteischer und tiberischer Zeit im Westen des Imperiums*, Akten der Tagung vom 11. bis 14. November 2010 in Trier, 2013, 7–34.

Bilić-Dujmušić 2004

S. Bilić-Dujmušić, *Oktavijanova kampanja protiv Delmata 34–33. god. pr. Kr.*, (2004. neobjavljena doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru / unpublished PhD thesis, University of Zadar), Zadar, 2004.

Bojanovski 1973

I. Bojanovski, "Problem ubikacije Bigeste", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu* XXVII/XVIII, arheologija (1972/1973), Sarajevo, 1973, 303–311.

Brouquier-Reddé & Deyber 2001

V. Brouquier-Reddé & A. Deyber uz prilog S. Sievers, "Fourniment, harnachement, quincaillerie, objets divers", in: M. Reddé & S. von Schnurbein (eds.), *Alésia, Fouilles et recherches francoallemandes sur les travaux militaires romains autour du Mort-Auxois (1991–1997)*, tome 2 : *Le matériel* (Memoires de l'Academie des Inscriptions et belles-lettres 12), Paris, 2001, 293–362.

Buora 1999

M. Buora, "Osservazioni sulle fibule dei tipi Alesia e Jezerine. Un esempio di contatti commerciali e culturali tra l'eta di Cesare e quella di Augusto nell'arco Alpino orientale", *Aquileia Nostra* 70, Aquileia, 1999, 106–144.

Buora 2005

M. Buora, "Osservazioni sulle fibule del tipo Alesia nell'arco alpino orientale e nell'alto Adriatico", *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 98, Split, 2005, 83–92.

Buora 2007

M. Buora, "Fibule dal territorio di Aquileia e dall'area di Salona del I sec. a. C. al IV sec. d. C. Un confronto" in: M. Buora (ed.), *Le regioni di Aquileia e Spalato in epoca romana*, Convegno Castello di Udine, 4 aprile 2006, Treviso, 2007, 239–259.

Busuladžić 2010

A. Busuladžić, *Morfologija antičkih fibula iz zbirke Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 2010.

Cambi 1991

N. Cambi, "Uvod", in: N. Cambi (ed.), *Antička Salona*, Split, 1991, 7–36.

Čače 1989

S. Čače, "Pogranične zajednice i jugoistočna granica Liburnije u kasno predrimsko i rimsko doba", *Diadora* 11, Zadar, 1989, 59–91.

Demetz 1996

S. Demetz, "Tipi di fibule tra il Caput Adriae e l'Europa centroorientale", in: M. Buora (ed.), *Lungo la via dell'Ambra, Apporti altoadriatici alla romanizzazione dei territori del Medio Danubio*, Udine, 1996, 205–215.

Demetz 1999

S. Demetz, *Fibeln der Spätlatène- und frühen römischen Kaiserzeit in den Alpenländern*, Leidorf, 1999.

Depeyrot, Feugère & Gauthier 1986

G. Depeyrot, M. Feugère & P. Gauthier, "Prospections dans la moyenne et basse vallée de l'Hérault : monnaies et petits objets", *Archéologie en Languedoc, Sète: Fédération archéologique de l'Hérault*, 1986, 113-163, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00688531>

Dizdar & Tonc 2013

M. Dizdar & A. Tonc, "Finds of Fibulae from 1st century BC in Croatia: Trade and exchange between Eastern Alps, the Danube and the northern Adriatic area before and during Roman conquest", in: G. Grabherr, B. Kainrath & Th. Schierl (eds.), *Relations Abroad, Brooches and other elements of dress as sources for reconstructing interregional movement and group boundaries from the Punic Wars to the decline of the Western Roman Empire*, IKARUS 8, Innsbruck, 2013, 49-75.

Dodig 2008

R. Dodig, "Rimski vojni pečati na crijepu iz Ljubuškoga", *Opuscula archaeologica* 31, Zagreb, 2008.

Dodig 2011

R. Dodig, "Rimski kompleks na Gračinama. Vojni tabor ili.....?", in: A. Librenjak & D. Tončinić (eds.), *Arheološka istraživanja u Cetinskoj Krajini, Izdanja HADa* 27, Zagreb, 2011, 327-343.

Drnić & Tonc 2014

I. Drnić, A. Tonc, "Kasrolatenske i ranocarske fibule s japodskog prostora", *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 31, Zagreb, 2014, 181-214.

Erice Lacabe 1995

R. Erice Lacabe, *Las fibulas del Nordeste de la Península Ibérica: siglos I A.E. al IV D.E.*, Zaragoza, 1995.

Ettlinger 1973

E. Ettlinger, *Die römischen Fibeln in der Schweiz*, Bern, 1973.

Fauduet 1999

I. Fauduet, *Fibules préromaines, romaines et mérovingiennes du musée du Louvre, Études d'histoire et d'archéologie* 5, Paris, 1999.

Feugère 1985

M. Feugère, *Les fibules en Gaule Méridionale de la conquête à la fin du Ve s. ap. J.-C.*, Paris, 1985.

Fiala 1895

F. Fiala, "Izvještaj o iskopinama na Debelom Brdu kod Sarajeva godine 1894.", *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* XXIII, Sarajevo, 1895, 123-138.

Fingerlin 1986

G. Fingerlin, *Dangstetten I, Katalog der Funde (Fundstellen 1 bis 603)*, Stuttgart, 1986.

Fingerlin 1998

G. Fingerlin, *Dangstetten II, Katalog der Funde (Fundstellen 604 bis 1358)*, Stuttgart, 1998.

Gechter 1979

M. Gechter, "Die Anfänge des Niedergermanischen Limes", *Bonner Jahrbücher* 179, 1979, 1-129.

Guštin 1977

M. Guštin, "Relativna kronologija grobov „Mokronoške skupine“, in: M. Guštin (ed.), *Keltske studije, knjiga 4*, Brežice, 1977, 67-103.

Guštin 1986

M. Guštin, "Fibule tardorepublicane del Caput Adriae", *Aquileia Nostra* 57, Aquileia, 1986, 677-684.

Guštin 1991

M. Guštin, *Posočje in der jüngereren Eisenzeit*, Ljubljana, 1991.

Istenič 2005

J. Istenič, "Brooches of the Alesia group in Slovenia", *Arheološki vestnik* 56, Ljubljana, 2005, 187-212.

Ivčević 1998

S. Ivčević, "Metalni i koštani inventar s lokaliteta sv. Vid", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 87-89 (1994-1996), Split, 1998, 193-205.

Ivčević 2002

S. Ivčević, "Fibule", in: E. Marin (ed.), *Longae Saloniae*, sv. I - II, Split, 2002, I: 229-276, II: 124-147.

Ivčević 2004

S. Ivčević (uz prilog E. Višić-Ljubić), "The metal and bone objects", in: E. Marin & M. Vickers (ed.), *The Rise and Fall of an Imperial Shrine, Roman Sculpture from the Augusteum in Narona*, Split, 2004, 234-243.

Ivčević 2006

S. Ivčević, "Le fibule salonitane del primo periodo della romanizzazione", in: M. Buora (ed.) *Le regioni di Aquileia e Spalato in epoca romana*, Udine, 2006, 211-238.

Ivčević 2009

S. Ivčević, "Neobjavljene fibule iz Aserije u Arheološkom muzeju u Splitu", *Asseria* 7, Zadar, 2009, 81-114.

Ivčević 2014

S. Ivčević, „Metalni nalazi“, in: M. Sanader, D. Tončinić, Z. Buljević, S. Ivčević & T. Šeparović, *Tilurium III. Istraživanja 2001. – 2006. godine*, Zagreb, 2014, 147-223.

Ivčević 2017

S. Ivčević, "Metalni nalazi", in: M. Sanader, D. Tončinić, Z. Šimić Kanaet, S. Ivčević, Z. Buljević, T. Šeparović & I. Miloglav, *Tilurium IV. Arheološka istraživanja 2007.-2010. godine*, Zagreb, 2017, 239-358.

Ivčević 2019

S. Ivčević, „Alesia fibule s trokutastim lukom iz Salone s osvrtom na nalaze tog tipa fibula na području rimske Dalmacije“, in: I. Kamenjarin & D. Tončinić (eds.), *Okolica Kaštelanskog zaljeva u prošlosti*, (Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 33), Kaštela, 2019, 65-80.

Jadrić-Kučan & Zaninović 2015

I. Jadrić-Kučan & J. Zaninović, *Fibule iz Arheološke zbirke Burnum*, Drniš – Šibenik, 2015.

Knez 1992

T. Knez, *Novo mesto II. Keltsko-rimsko grobišće. Beletov vrt*, Novo mesto, 1992.

Leonardi 1993

G. Leonardi, "Un complesso votivo a nord di Padova", *Quaderni di archeologia del Veneto* 9, Udine, 1993, 130-147.

Marić 1968

Z. Marić, "Japodske nekropole u dolini Une", *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* XXIII, Sarajevo, 1968, 5-79.

Marović 1959

I. Marović, "Iskopavanja kamenih gomila oko vrela rijeke Cetine g. 1953, 1954. i 1958.", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXI, Split, 1959, 5–80.

Matijašić 2009

R. Matijašić, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009.

Mayer Olivé 2016

M. Mayer Olivé, "La presencia de militares en Narona, Vid, Metković, Croacia, y las cohortes auxiliares de la zona", in: C. Wolff & P. Faure (eds.), *Les auxiliaires de l'armée romaine. Des alliés aux fédérés*, (CEROR, 51), Lyon, 2016, 431–444.

Meller 2002

H. Meller, *Die Fibeln aus dem Reitia-Heiligtum von Este/Le fibule dal santuario di Reitia a Este*, Mainz am Rhein, 2002.

Meller 2012

H. Meller *Die Fibeln aus dem Reitia-Heiligtum von Este II (Ausgrabungen 1880–1916), Studien zu den Spätlatenformen*, Mainz am Rhein, 2012.

Nedved 1981

B. Nedved, "Nakit rimskog razdoblja", katalog, in: Š. Batović (ed.), *Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas*, Zadar, 1981, 151–182.

Patsch 1904

K. Patsch, "Arheološko-epigrafska istraživanja o povijesti rimske pokrajine Dalmacije", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu* 6, Sarajevo, 1904, 3–60.

Petru & Petru 1978

S. Petru & P. Petru, *Neviodunum (Drnovo pri Krškem)*, (Katalozi i monografije 15), Ljubljana, 1978.

Poux 2007

M. Poux, "L'empreinte du militaire tardo-républicain dans les faciès mobiliers de La Tène finale, Caractérisation, chronologie et diffusion de ses principaux marqueurs", in: M. Poux (ed.), *Sur les traces de César, Militaire tardo-républicain en contexte gaulois*, Actes de la table ronde du 17 octobre 2002, Bibracte 14, Glux-en-Glenne, 2007, 299–432.

Rageth 2005

J. Rageth, "Weitere frühromische Militaria und andere Funde aus dem Oberhalbstein GR – zusätzliche Belege für den Alpenfeldzug", *Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte* 88, Basel, 2005, 302–312.

Rieckhoff 1975

S. Rieckhoff, "Münzen und Fibeln aus dem Vicus des Kastells Hüfingen (Schwarzwald – Baar – Kreis)", *Saalburg Jahrbuch* XXXII, Saalburg, 1975, 5–104.

Rinaldi Tufi 1996

S. Rinaldi Tufi, "Sulle tracce di uno schema iconografico: „stehende Soldaten“ nelle regioni danubiane", in: M. Buora (ed.), *Lungo la via dell'Ambr. Apporti altoadriatici alla romanizzazione dei territori del Medio Danubio*, Udine, 1996, 273–280.

von Schnurbein 1983

S. von Schnurbein, "Neu entdeckte frühkaiserzeitliche Militäranlagen bei Friedberg in Bayern", *Germania* 61, Mainz, 1983, 529–550.

Sedlmayer 2009

H. Sedlmayer, *Die Fibeln vom Magdalensberg. Funde der Grabungsjahre 1984–2002 und Altfunde des 19. Jahrhunderts*, Klagenfurt, 2009.

Suić 1963

M. Suić, "O municipalitetu antičke Salone", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LX (1958), Split, 1963, 11–42.

Šalov 2010

T. Šalov, "Keramički nalazi s lokaliteta Popove bare u Vidu kod Metkovića – antička Naron", *Histria antiqua* 19, Pula, 2010, 359–377.

Šašel Kos 2005

M. Šašel Kos, *Appian and Illyricum*, Ljubljana, 2005.

Šeparović & Uroda 2009

T. Šeparović & N. Uroda, *Antička zbirka Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika (izbor)*, Split, 2009.

Težak-Gregl 1982

T. Težak-Gregl, "Rimske provincijalne fibule iz Arheološke zbirke u Osoru", in: B. Čečuk, I. Marović & Ž. Rapanić (eds.), *Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju*, (Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 7), Zagreb, 1982, 99–110.

Truhelka 1892

Ć. Truhelka, "Prilozi rimskoj arheologiji Bosne i Hercegovine", *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* IV, Sarajevo, 1892, 340–365.

Truhelka 1914

Ć. Truhelka, "Kulturne prilike Bosne i Hercegovine u doba prehistoričko", *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* XXIII, Sarajevo, 1914, 43–140.

Wilkes 1969

J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London, 1969.

Zaninović 2015

M. Zaninović, *Ilirski ratovi*, Zagreb 2015.